

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

КОЗИЧ ІГОР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.2.01

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА
В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НАСИЛЬСТВА**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Фріс Павло Львович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри кримінального права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Ємельянов В'ячеслав Павлович,
Навчально-науковий інститут
права та масових комунікацій
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології

кандидат юридичних наук, доцент
Кваша Оксана Олександрівна,
Інститут держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою

Захист відбудеться «5» жовтня 2012 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

Автореферат розісланий «3» вересня 2012 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Початок ХХІ ст. характеризується створенням в Україні складної політичної, економічної та соціальної ситуації, яка поглиблюється через злочинність, у структурі якої суттєву частину становлять злочини із застосуванням насильства. У зв'язку з цим актуалізується одне із завдань політики у сфері протидії злочинності – протидія злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, за допомогою кримінально-правових засобів.

Насильство як одна з форм суспільно небезпечної поведінки детерміновано соціально-економічними, політичними і морально-психологічними умовами життя суспільства. Суспільно небезпечне насильство належить до тих соціальних феноменів, які, як зауважує А.Е. Жалінський, «нерідко опинялися в центрі уваги творців філософських систем і концепцій для обґрунтування суджень про сенс людського існування, свободу волі, розвиток суспільства і т. п.».

В умовах сучасності, коли, з одного боку, відбувається становлення нової української державності, а з іншого, – виникає зіткнення з проблемами глобалізації, що породжують, у тому числі, тероризм, захоплення заручників, торгівлю людьми, використання рабської праці та інші насильницькі діяння, залишається незмінним інтерес до насильницької поведінки людей. У кримінальному законі, як на дзеркальній поверхні, повинні відобразитися ті форми суспільно небезпечного насильства, які потребують охорони засобами кримінального права.

Сучасна обстановка в Україні значною мірою обумовлена тим, що формування нових економічних та політико-правових відносин проводиться без комплексного врахування всієї системи кримінально-правових, кримінологічних та політологічних знань. Низький рівень наукового обґрунтування кримінально-правових рішень обумовлює практичну неефективність зусиль із протидії злочинності.

За таких обставин зазначимо, що проблема ефективної реакції влади на злочини, в тому числі й ті, що вчиняються із застосуванням насильства, належить до однієї з проблем, яка набуває особливої значущості в моменти трансформації суспільно-політичного устрою держави. В цьому контексті одним з чільних постає питання політики в сфері протидії злочинності та її базової підсистеми – кримінально-правової політики.

Питання віддзеркалення і оцінки суспільно небезпечного насильства в кримінальному праві є актуальними під час вирішення завдань реформування кримінального законодавства в умовах створення громадянського суспільства, в якому найбільш значущі цінності особи (життя, здоров'я, недоторканість, свобода, честь, гідність) мають бути максимально захищені.

Перші дослідження питань кримінально караного насильства були пов'язані з іменами відомих російських та українських учених другої половини

XIX – початку XX ст., а саме Л.Е. Владимірова, А.Ф. Кістяківського, М.А. Неклюдова, С.В. Познишева, М.Д. Сергієвського, В.Д. Спасовича, М.С. Таганцева, І.Я. Фойницького. Дещо пізніше ті або інші кримінально-правові аспекти насильства аналізувалися в роботах С.М. Абельцева, Р.А. Базарова, А.І. Бойцова, В.Г. Бужора, Л.Д. Гаухмана, А.Е. Жалинського, С.В. Землюкова, А.В. Іващенко, І.Я. Козаченко, А.А. Крашенинникова, Л.Л. Крутикова, П.Н. Назарова, А.В. Наумова, М.І. Панова, І.А. Петіна, Е.Ф. Побегайло, Р.Д. Сабірова, Л.В. Сердюка, В.І. Симонова та ін.

Серед сучасних учених, які тією чи іншою мірою розробляли проблеми насильства, слід назвати таких, як Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, В.К. Гришук, О.М. Гумін, С.О. Гуртовенко, В.П. Ємельянов, А.Ф. Зелінський, А.О. Йосипів, О.О. Кваша, М.В. Костицький, О.М. Костенко, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк та ін.

У контексті розробки проблем політики в сфері протидії злочинності та її окремих сфер заслуговують уваги праці і російських, і вітчизняних фахівців: М.А. Беляєва, В.І. Борисова, С.С. Босхолова, Н.А. Лопашенко, А.А. Митрофанова, Г.М. Мінковського, І.О. Коробєєва, П.С. Дагеля, П.Л. Фріса та ін.

Проте комплексне наукове дослідження щодо формування змісту та реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, і в Україні, і в країнах колишнього СРСР не здійснювалось. Це й обумовлює актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано у Львівському державному університеті внутрішніх справ у межах комплексних тем наукових досліджень «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853) та «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0111U007105).

Обрана тема дослідження відповідає Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій указом Президента України № 311/2008, рішенню Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», тематиці пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення та впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, а також планам науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ, включена до переліку тем дисертацій з проблем держави й права АПрНУ.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є визначення змісту й особливостей реалізації сучасної кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та шляхів її вдосконалення на основі аналізу наукових джерел, кримінального законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети були поставлені та вирішувалися такі задачі:

- провести огляд стану дослідження проблем протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в контексті кримінально-правової політики;
- окреслити коло злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства;
- виявити загальні історико-правові підходи до формування протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства (на території України);
- з'ясувати позитивний досвід кримінально-правової політики в державах СНД стосовно протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;
- дослідити поняття, місце та роль кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, як складової державної політики, правової політики й політики у сфері протидії злочинності;
- визначити завдання, джерела, принципи та методи вказаної сфери кримінально-правової політики;
- охарактеризувати систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;
- з'ясувати співвідношення та особливості взаємодії вказаного виду політики з іншими підсистемами політики у сфері протидії злочинності (кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою, кримінологічною (профілактичною));
- проаналізувати системність кримінально-правових норм у частині регламентації кримінальної відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує діяння, наслідок чи спосіб учинення злочину;
- запропонувати шляхи вдосконалення законодавства в частині протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в Україні.

Предмет дослідження – кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Теоретичну та правову бази дослідження становлять праці вищеперелічених дослідників, а також праці науковців із суміжних дисциплін (із теорії держави і права, конституційного, кримінального, кримінально-процесуального та ін. галузей права), філософська, психолого-педагогічна, політологічна види літератури, законодавчі акти, а також рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, статистичні й інші дані Верховного Суду України, МВС України та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали понад 150 кримінальних справ, у яких постановлено вирoki щодо вчинення злочинів із застосуванням

насильства, опитування 150 осіб, які обвинувачувались у вчиненні злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, і щодо яких обрано запобіжний захід взяття під варту, опитування близько 120 працівників правоохоронних органів та 165 студентів ВНЗ неюридичних спеціальностей.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціально-правових явищ й оснований на ньому загальнонаукові й спеціальні методи. Загальнонауковий діалектичний метод пізнання є в цій системі базовим. За його допомогою основні проблеми досліджувались із точки зору їх розвитку, в єдності їх змісту та форми. Зокрема, за допомогою цього методу розглянуто проблеми щодо поняття політики у сфері протидії злочинності, її структури, кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, її завдань та цілей в розрізі усіх елементів політики у сфері протидії злочинності.

Формально-логічний метод використовувався під час дослідження правової природи та ознак насильства як юридичної категорії.

Історичний метод застосовувався для аналізу окремих історичних аспектів вияву кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, на території України.

Компаративістський метод дав змогу провести порівняння такої політики в державах СНД з метою виявлення позитивного досвіду протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Під час дослідження шляхів удосконалення чинного законодавства з приводу встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, використовувалися герменевтичний та метод системного аналізу.

У ході дослідження застосовувалися також і конкретно-соціологічні методи (анкетування, опитування, формалізованого інтерв'ю, безпосереднього спостереження й аналізу документів). Для узагальнення отриманих результатів дослідження були застосовані статистичні методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших в Україні монографічною роботою, присвяченою формуванню та реалізації сучасної кримінально-правової політики щодо певної групи злочинів, а саме – злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства. Проведене дослідження дало змогу запропонувати авторський погляд на шляхи розв'язання низки дискусійних питань, обґрунтувати нові теоретичні положення, що розвивають теорію кримінального права, а саме:

уперше:

– під час здійснення систематизації сфер кримінально-правової політики визначено, що кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, є складовою кримінально-правової політики у цілому, і належить до її спеціальних сфер;

– з уваги на роль та місце кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, запропоновано визначення поняття «кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства», під якою пропонується розуміти спеціальну сферу кримінально-правової політики, спрямовану на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей кримінально-правового впливу на злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, та розробку правових засобів їх досягнення;

– з метою об'єднання в певну групу складів злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, запропоновано ввести у наукову термінологію поняття «родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства»;

– визначено систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, елементами якої вважаються платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства (а саме: доктринальна, законодавча, правороз'яснювальна та правозастосовна), її суб'єкти та форми;

удосконалено:

– учення про систему принципів кримінально-правової політики шляхом виділення серед галузевих принципів (особливо в контексті протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства) таких, як принцип стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх суспільно небезпечних наслідків, принцип невідворотності реакції держави на факт учинення кожного злочину; серед спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, – принцип пріоритету захисту життя, здоров'я та тілесної недоторканості людини як найвищої соціальної цінності в державі;

– підходи до визначення юридично значущих ознак насильства у кримінальному праві, та на основі цього визначено розбіжності у межах доктринальної, законодавчої, правозастосовної та правороз'яснювальної платформ кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;

дістали подальший розвиток:

– наукове розуміння ролі й місця кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в структурі політики у сфері протидії злочинності та її співвідношення з іншими елементами;

– характеристики кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, як принципи, джерела, методи та завдання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес:

– у науково-дослідній сфері: матеріали дисертації можуть бути основою для подальшої розробки теоретичних проблем політики в сфері протидії злочинності в цілому та кримінально-правової політики;

– у правотворчості: у результаті проведеного дослідження сформульовані пропозиції можуть бути використані під час розробки концептуальних положень кримінально-правової політики України, а також підготовки законодавчих та інших нормативно-правових актів, подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства;

– у правозастосовній діяльності: результати дослідження використовуються в діяльності правоохоронних органів (акт впровадження від 19 червня 2012 р. – див. додаток А);

– у навчальному процесі: матеріали дослідження використовуються в навчальному процесі Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (акт впровадження від 20 червня 2012 р. – див. Додаток Б), у навчальному процесі Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького (акт впровадження від 22 червня 2012 р. – див. Додаток В).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, усі сформульовані в ній положення та висновки ґрунтуються на дослідженнях автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації оприлюднені на восьми Всеукраїнських та регіональних конференціях, зокрема: «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2009 р.), «Актуальні проблеми політики в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Донецьк, 2009 р.), «Правова політика Української держави» (м. Івано-Франківськ, 2010 р.), «Дев'ять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 2010 р.), «Проблеми кримінально-правової політики» (м. Одеса, 2010 р.), «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення» (м. Івано-Франківськ, 2011 р.), «Проблеми вдосконалення правового регулювання забезпечення прав і свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 2012 р.), Інтернет-конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення» (м. Івано-Франківськ, 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 16 наукових працях, серед яких 5 опубліковано у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань ВАК України.

Структура дисертації зумовлена об'єктом, предметом, метою та задачами дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, 4-х розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (344 найменування), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, із яких основний текст – 178 сторінок, список використаних джерел – 24 сторінки, 6 додатків розміщено на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається актуальність обраної теми, об'єкт, предмет і методи дослідження, його мета і задачі, зв'язок теми з науковими програмами і планами, окреслюється наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, наводиться апробація та публікації результатів проведеного дослідження, а також визначається структура дисертації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження питань протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукової розробки проблем протидії насильству кримінально-правовими засобами»* встановлено, що питання протидії насильницьким злочинам завжди отримувало належну увагу з боку науковців. На основі огляду позицій вчених радянського періоду та сучасності виявлено низку дискусійних та таких, що потребують поглибленого аналізу їх змісту, нормативного регулювання та застосування, проблем: термінологічне розуміння насильства у кримінальному праві, зміст і обсяг цього питання, поняття кримінально-правової політики та її сфер (протидії окремим групам злочинів) тощо.

У підрозділі 1.2 *«Злочини, що вчиняються із застосуванням насильства: поняття і види»* визначаються юридичні ознаки насильства у кримінальному праві. Підтримується позиція науковців, які вважають насильством суспільно небезпечний протиправний умисний фізичний вплив на організм іншої людини чи створення загрози такого впливу. Пропонується і обґрунтовується необхідність уведення в науковий кругообіг поняття «родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства», яке поєднує всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства. На основі декількох критеріїв проведено класифікацію злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства: злочини, в яких насильство характеризує діяння чи наслідок, та злочини, в яких насильство характеризує спосіб вчинення злочину; злочини, в яких насильство виступає конститутивною ознакою основного складу злочину, та злочини, в яких насильство виступає кваліфікуючою ознакою; злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя і здоров'я, та злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, розмір (обсяг, інтенсивність) якого не конкретизовано.

У підрозділі 1.3 *«Історичні аспекти кримінально-правової політики у сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства»* здійснено огляд нормативно-правових актів, що діяли на території України від часів Київської Русі до створення незалежної України. Встановлено, що у всі часи державні інституції намагались активно протидіяти злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Звичайно, обсяг указанного поняття, а

також реагування держави шляхом застосування покарання за такі злочини відрізнялись. Однак у цілому можна констатувати, що під насильством завжди розумівся умисний протиправний фізичний вплив на іншу людину.

У підрозділі 1.4 «*Особливості протидії засобами кримінального права злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в державах СНД*» проаналізовано кримінальне законодавство держав Співдружності Незалежних Держав із приводу протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Визначено, що із урахуванням «спільних витоків» указаних держав із колишнього СРСР протидія злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, здійснюється подібними кримінально-правовими засобами. У законодавстві вказаних держав встановлено коло злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, яке інколи відрізняється від кола, визначеного вітчизняним законодавцем. По-різному визначаються також кваліфіковані склади злочинів.

Розділ 2 «Теоретичні аспекти кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Поняття кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та її місце у структурі політики в сфері протидії злочинності*» на основі аналізу існуючих думок стосовно політики в сфері протидії злочинності та кримінально-правової політики виведено поняття кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та її місце в ланцюгу «правова політика» – «політика в сфері протидії злочинності» – «кримінально-правова політика». Відображено авторський підхід до систематизації сфер кримінально-правової політики, серед яких (за аналогією поділу кримінального права на Загальну та Особливу частину) виділяються загальні та спеціальні сфери кримінально-правової політики. З огляду на це кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, належить до однієї зі спеціальних сфер кримінально-правової політики, спрямованих на протидію кримінально-правовими засобами окремим групам злочинних посягань.

У підрозділі 2.2 «*Принципи, джерела, методи та завдання кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства*» наведено, обґрунтовано та удосконалено ключові характеристики кримінально-правової політики стосовно її спеціальної сфери – кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Серед принципів, за загальноприйнятим підходом, окреслено загальні принципи, притаманні для всієї правової політики, галузеві принципи, притаманні для всіх підсистем політики в сфері протидії злочинності, в тому числі кримінально-правової, та спеціальні принципи, характерні для кримінально-

правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Обґрунтовується необхідність виділити серед галузевих принципів (особливо в контексті протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства) такі: принцип стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх суспільно небезпечних наслідків, принцип невідворотності реакції держави на факт учинення кожного злочину; серед спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, – принцип пріоритету захисту життя, здоров'я та тілесної недоторканості людини як найвищої соціальної цінності в державі.

У підрозділі 2.3 «Система кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства» визначено, що до системи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, входять такі платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: доктринальна, законодавча, правороз'яснювальна та правозастосовна. Обґрунтовується застосування саме терміна «платформа», водночас як загальноприйнятий термін «рівні кримінально-правової політики» використовується для позначення територіальної поширеності кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: всеукраїнський рівень, регіональний та локальний (місцевий) рівні. В межах кожної платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, окреслені відповідні суб'єкти та форми, в яких реалізується їх діяльність із приводу виконання тих специфічних функцій, що ставляться перед кожною платформою. Встановлено, що законодавча платформа кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, є базовою для всіх інших платформ, які спрямовані на її ефективне застосування та подальше удосконалення.

Розділ 3 «Взаємозв'язок кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, з іншими підсистемами політики в сфері протидії злочинності» визначає загальні положення взаємодії різних підсистем політики в сфері протидії злочинності з приводу протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Встановлено, що кримінально-правова політика є базовою для всіх інших підсистем політики в сфері протидії злочинності.

Розділ 4 «Шляхи вдосконалення законодавства в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства» вміщує два підрозділи.

У підрозділі 4.1 «Удосконалення кримінально-правової політики в частині регламентації відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує діяння чи наслідок» проведено системний аналіз відповідних норм Особливої

частини Кримінального кодексу України (далі – КК України). Установлено неузгодженість у визначенні ознак окремих складів злочину, застосування різноманітної термінології для визначення та характеристики схожих діянь тощо. На основі проведеного аналізу внесено низку пропозицій до законодавства (наприклад, щодо закріплення тотожних причин виникнення стану сильного душевного хвилювання, які нині відрізняються у ст.ст. 116 та 123 КК України, чіткого однакового переліку кола потерпілих від злочинів, передбачених ст.ст. 121, 122 та 126 КК України, яке також визначається по-різному, тощо).

У підрозділі 4.2 «Удосконалення кримінально-правової політики в частині регламентації відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує спосіб вчинення злочину» встановлено, що нині в законодавстві про кримінальну відповідальність є достатньо складів злочинів, в яких не визначений обсяг насильства. На основі проведеного аналізу відповідних статей Особливої частини КК України запропоновано у всіх вказаних випадках закріпити обсяг насильства.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження констатовано, що науковий інтерес до кримінально-правової політики стосовно вирішення питань протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, як і іншим злочинам, залишається недостатнім. Ця дисертація є комплексним монографічним дослідженням саме кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Для досягнення мети дисертації та вирішення поставлених у ній задач досліджено зміст насильства у кримінальному праві, окреслено коло злочинів, ознакою яких є застосування насильства, вивчено історичний досвід та досвід держав СНД щодо протидії вказаній групі злочинів кримінально-правовими засобами, систематизовано та узагальнено розроблені кримінально-правовою наукою та правозастосовною практикою базові положення кримінально-правової політики, та на основі цього охарактеризовано кримінально-правову політику в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, оцінено сучасний стан та запропоновано шляхи вдосконалення протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Детальні результати сформульовано у висновках до відповідних розділів роботи. Найбільш важливі з них зводяться до такого:

1. Під час аналізу стану дослідження кримінально-правових засобів протидії злочинам у контексті кримінально-правової політики виявлено, що загалом у науці простежується однакове розуміння поняття «кримінально-

правова політика». Однак інтерес до визначення та характеристики окремих сфер кримінально-правової політики (зокрема, в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства) є недостатнім, що засвідчує актуальність дослідження та необхідність розробки шляхів удосконалення законодавства у вказаній сфері кримінально-правової політики.

Проаналізувавши визначення поняття «насильство» різних авторів, зроблено висновок про те, що насильство, як правило, науковцями визначається у двох формах (видах): фізичному і психічному. Однак у кримінальному законодавстві насильство вживається в розумінні фізичного впливу на особу. Якщо ж йдеться про психічний вплив (погроза застосування насильства), законодавець окремо вказує на це в конкретній статті Особливої частини КК.

2. На основі аналізу юридично значущих ознак насильства злочин, що вчиняється із застосуванням насильства, можна визначити як передбачене КК України суспільно небезпечне умисне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, що скоюється або супроводжується спричиненням фізичної шкоди іншій людині чи створенням загрози спричинення такої шкоди всупереч (проти) її волі.

З метою об'єднання злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, визначено родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, як сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують умисні діяння (дію або бездіяльність), скоєні суб'єктом злочину, якими всупереч (проти) волі потерпілого спричинюється йому фізична шкода або створюється загроза спричинення такої шкоди.

Залежно від ролі і місця насильства в об'єктивній стороні складу злочину виділяються такі види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

- 1) злочини, в яких насильство характеризує діяння чи наслідок;
- 2) злочини, в яких насильство характеризує спосіб учинення злочину.

Наступний критерій для кримінально-правової класифікації злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, стосується належності насильства до складу злочину певного виду. Залежно від цього злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, поділяються на:

- 1) злочини, в яких насильство виступає конститутивною ознакою основного складу злочину;
- 2) злочини, в яких насильство виступає кваліфікуючою ознакою.

Залежно від розміру (обсягу, інтенсивності) у кримінальному праві виділяються такі види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

- 1) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я;
- 2) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя і здоров'я;

3) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, розмір (обсяг, інтенсивність) якого не конкретизовано.

3. Аналіз історичного досвіду кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, показує, що ця політика реалізовувалась по-різному. У ході дослідження встановлено, що сучасний обсяг злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, формувався впродовж тривалого часу, розпочинаючи із Київської Русі і до прийняття чинного КК України. Під насильством, як правило, розумівся фізичний вплив на тіло іншої людини.

4. Під час аналізу позитивного досвіду держав СНД встановлено, що у вказаних державах в цілому простежуються спільні з українськими риси протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Визначено, що основні розбіжності у протидії таким злочинам стосуються окреслення кола злочинів, які вчиняються із застосуванням насильства, та встановлення кваліфікуючих ознак відповідних складів злочинів. Запропоновано застосувати у ході реформування кримінального законодавства України позитивний досвід деяких держав СНД щодо декриміналізації побоїв.

5. З'ясовуючи зміст поняття кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, встановлено, що вказана сфера належить до спеціальних сфер кримінально-правової політики, і спрямована на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей кримінально-правового впливу на злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, та розробку правових засобів їх досягнення.

6. У процесі дослідження загальних, галузевих та спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, обґрунтовується необхідність виділення серед галузевих (особливо в контексті протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства): принципу стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх суспільно небезпечних наслідків, принципу невідворотності реакції держави на факт учинення кожного злочину; серед спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, – принципу пріоритету захисту життя, здоров'я та тілесної недоторканості людини як найвищої соціальної цінності в державі.

Визначено джерела кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, серед яких особливу увагу приділено правороз'яснювальним актам судових органів, а також виділено цільові програми, спрямовані на профілактику злочинності.

Охарактеризовано основні завдання кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, на основі загальних завдань кримінально-правової політики.

Серед методів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, окремо виділено програмно-цільовий метод, який дозволяє об'єднати в єдиний комплекс різноманітні засоби і ресурси для «точкового» вирішення проблем протидії злочинності. Підтримується позиція, що способами реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, є (де-)криміналізація, (де-)пеналізація, заохочення правомірної поведінки та стимулювання попередження злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства.

7. У контексті запропонованого терміна «платформа кримінально-правової політики» в системі кримінально-правової політики виділено декілька дотичних явищ і відношень, яких об'єднують однакові суб'єкти та/або подібні форми кримінально-правової політики, і які в сукупності становитимуть відповідні платформи – доктринальну, законодавчу, правороз'яснювальну та правозастосовну.

8. Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна підсистеми політики в сфері протидії злочинності мають окреслені власним законодавством кола завдань; є самостійними підсистемами політики в сфері протидії злочинності, але тільки у межах єдиного комплексу, оскільки вилучення з цього комплексу хоч би однієї з його складових робить інші його частини нежиттєздатними.

9. Аналіз законодавчої платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, підтверджує її неузгодженість і несистемність під час формулювання як диспозиції статей, в яких визначаються склади злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, так і при формулюванні санкцій.

У зв'язку з цим у ході дослідження запропоновано низку пропозицій стосовно упорядкування окремих положень КК України, пов'язаних із протидією кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Зокрема, пропонується:

– у всіх статтях КК України, в яких насильство не визначене за обсягом, залежно від суспільної небезпеки та ступеня тяжкості конкретного злочину внести зміни з метою визначення обсягу (розміру, інтенсивності) насильства шляхом використання словосполучень «насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я» або «насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я» у потрібних відмінках;

– ч. 2 ст. 180 КК України викласти у такій редакції: «Примушування священнослужителя шляхом насильства, яке є небезпечним для життя чи

здоров'я, або погрози застосування такого насильства до проведення релігійного обряду, – карається ...»;

– у ч. 5 ст. 36 КК України словосполучення «протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення» замінити на словосполучення «протиправного вторгнення у житло чи інше приміщення, поєднаного із насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я особи».

10. Отримані результати дослідження дають підстави для подальшої розробки теоретичних проблем кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, зокрема, проведення більш детального порівняльного аналізу кримінального законодавства України з кримінальним законодавством інших держав світу щодо протидії вказаній групі злочинів, поглибленого дослідження ознак насильства та його форм тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Козич І.В. Кримінально-правове та кримінологічне поняття насильства і насильницької злочинності / І.В. Козич // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей викладачів Юридичного інституту. Випуск 19. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 184–187.

2. Козич І.В. Окремі аспекти кваліфікації дій співучасників при скоєнні злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства / І.В. Козич // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 155–157.

3. Козич І.В. Окремі прояви політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, в радянську добу / І.В. Козич // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2011. – № 2. – С. 78–84.

4. Козич І.В. Місце кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, у політиці в сфері боротьби зі злочинністю / І.В. Козич // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2011. – № 2. – С. 279–284.

5. Козич І.В. Родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства / І.В. Козич // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2011. – № 27. – С. 234–237.

6. Козич І.В. Роль злочинної поведінки у формуванні особи насильницького злочинця / І.В. Козич // Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 травня 2009 р.) / уклад. Т.Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – 722 с. – С. 549–550.

7. Козич І.В. Роль приводу у вчиненні насильницьких злочинів / І.В. Козич // Актуальні питання кримінального права і кримінології: матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання кримінального права і кримінології» (м. Донецьк, 23 квітня 2009 р.). – Донецьк, 2009. – С. 190–191.

8. Козич І.В. Окремі аспекти формування насильницької поведінки особи / І.В. Козич // Політика української держави у сфері боротьби зі злочинністю: зб. матер. Всеукр. наук.-теор. семінару (м. Івано-Франківськ, 17 грудня 2009 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2009. – 125 с. – С. 84–87.

9. Козич І.В. Деякі питання кваліфікації дій співучасників при вчиненні злочинів проти життя і здоров'я: вітчизняний та зарубіжний досвід / І.В. Козич // Дні порівняльного правознавства: матеріали Міжнародного симпозиуму (22–25 квітня 2010 року). – Івано-Франківськ – Яремче, 2010. – 280 с.

10. Козич І.В. Психічні (моральні) страждання при вчиненні насильницьких дій / І.В. Козич // Правова політика Української держави: присвяченої 70-річчю ПНУ ім. В. Стефаника: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Том 2 (19–20 лютого 2010 року). – м. Івано-Франківськ, 2010. – 329 с. – С. 234–236.

11. Козич І.В. Класифікація кримінально-правової політики / І.В. Козич // Дев'яті осінні юридичні читання: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: в 4 т. Том 4. (Хмельницький, 12–13 листопада 2010 р.). – Хмельницький, 2010. – 128 с.

12. Козич І.В. Місце політики в сфері боротьби зі злочинністю в державній політиці / І.В. Козич // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції з питань правового регулювання суспільства та проблем теорії держави і права (м. Івано-Франківськ, 29 листопада – 3 грудня 2010 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2010. – 134 с. – С. 115–120.

13. Козич І.В. Методи кримінально-правової політики / І.В. Козич // Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25–26 лютого 2011 р.). – Івано-Франківськ, 2011. – С. 144–146.

14. Козич І.В. Протидія насильницькому порушенню недоторканності житла засобами кримінального права / І.В. Козич // Свобода особи та її недоторканість – основа сучасного демократичного суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (8 грудня 2011 р.). – Івано-Франківськ, 2011. – С. 57–60.

15. Козич І.В. Про систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства / І.В. Козич // Проблеми вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів, присвяченої 20-річчю створення Юридичного інституту (27–28 квітня 2012 року). – Івано-Франківськ, 2012. – 200 с. – С. 164–165.

16. Козич І.В. Рівні та площини кримінально-правової політики / І.В. Козич // Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення: присвяченої 20-ій річниці створення Юридичного інституту: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (23–30 квітня 2012 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/kozych.pdf>

АНОТАЦІЯ

Козич І.В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2012.

У дисертації проведено дослідження кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Для досягнення мети дисертації та вирішення поставлених у ній задач досліджено зміст насильства у кримінальному праві, окреслено коло злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, вивчено історичний досвід та досвід країн СНД щодо протидії вказаній групі злочинів кримінально-правовими засобами, систематизовано та узагальнено вироблені кримінально-правовою наукою та правозастосовною практикою базові положення кримінально-правової політики, та на основі цього охарактеризовано кримінально-правову політику в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, оцінено сучасний стан та запропоновано шляхи вдосконалення протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Ключові слова: політика в сфері протидії злочинності, кримінально-правова політика, кримінально-правові засоби протидії злочинам, насильство у кримінальному праві, злочини, що вчиняються із застосуванням насильства.

АННОТАЦИЯ

Козыч И.В. Уголовно-правовая политика в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2012.

В диссертации проведено исследование уголовно-правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия. Для достижения цели диссертации и решения поставленных в ней задач изучено содержание насилия в уголовном праве, очерчен круг преступлений, совершаемых с применением насилия, проанализирован исторический опыт и опыт стран СНГ по противодействию указанной группе преступлений уголовно-правовыми средствами, систематизированы и обобщены выработанные уголовно-правовой наукой и правоприменительной практикой базовые положения уголовно-правовой политики, и на основе этого охарактеризовано уголовно-правовую политику в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия, оценено современное состояние и предложены пути совершенствования противодействия уголовно-правовыми средствами преступлениям, совершаемым с применением насилия.

Предлагается и обосновывается необходимость введения в научный оборот понятия «родовой состав преступления, которое совершается с применением насилия», объединяющее в себе общие объективные и субъективные признаки преступлений, совершаемых с применением насилия. На основе нескольких критериев проведена классификация преступлений, совершаемых с применением насилия: преступления, в которых насилие характеризует действие или последствие, преступления, в которых насилие характеризует способ совершения преступления; преступления, в которых насилие выступает конститутивным признаком основного состава преступления и преступления, в которых насилие выступает квалифицирующим признаком; преступления, совершаемые с применением насилия, не опасного для жизни и здоровья, преступления, совершаемые с применением насилия, опасного для жизни и здоровья, преступления, совершаемые с применением насилия, размер (объем, интенсивность) которого не конкретизирован.

Выведено понятия уголовно-правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия, и ее место в цепочке «правовая политика» – «политика в сфере противодействия преступности» – «уголовно-правовая политика». Отражен авторский подход к систематизации сфер уголовно-правовой политики, среди которых (по аналогии с делением уголовного права на Общую и Особенную часть) выделяются общие и специальные сферы уголовно-правовой политики.

Среди принципов, следуя общепринятому подходу, выделены общие принципы, характерные для всей правовой политики, отраслевые принципы, характерные для всех подсистем политики в сфере противодействия преступности, в том числе и уголовно-правовой, и специальные принципы, характерные для уголовно-правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия. Обосновывается необходимость выделения среди отраслевых принципов (особенно в контексте противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия) такие

принципы как: принцип стимулирования предупреждения преступлений и недопущения наступления их общественно опасных последствий, принцип неотвратимости реакции государства на факт совершения каждого преступления; среди специальных принципов уголовно правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия – принцип приоритета защиты жизни, здоровья и телесной неприкосновенности человека как высшей социальной ценности в государстве.

Определено, что к системе уголовно-правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия, входят такие платформы: доктринальная, законодательная, праворазъяснительная и правоприменительная. Обосновывается применение именно термина «платформа», в то время как общепринятый термин «уровень уголовно-правовой политики» используется для обозначения территориальной распространенности уголовно-правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия: всеукраинский уровень, региональный и локальный (местный) уровень. В пределах каждой платформы уголовно-правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия, указаны соответствующие субъекты и формы, в которых реализуется их деятельность по поводу выполнения тех специфических функций, которые ставятся перед каждой платформой. Установлено, что законодательная платформа уголовно-правовой политики в сфере противодействия преступлениям, совершаемым с применением насилия, является базовой для всех других платформ, которые направлены на ее эффективное применение и дальнейшее совершенствование.

Ключевые слова: политика в сфере противодействия преступности, уголовно-правовая политика, уголовно-правовые средства противодействия преступлениям, насилие в уголовном праве, преступления, совершаемые с применением насилия.

ANNOTATION

Kozych I.V. Criminal Law Policy in Combating Crime, Committed with Violence. – Manuscript rights reserved.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Law in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology, Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2012.

The dissertation is a study of criminal law policy in combating crime, committed with violence. For the purposes of the thesis and solving of problems which are set in this thesis it is studied violence in the content of criminal law, outlined the set of crimes committed with violence, studied historical experience and the experience of CIS countries in their combating against specified offenses by

criminal law means, systematized and generalized basic provisions of criminal law policy which are made by criminal science and law enforcement practice, it is defined criminal law policy in combating crime, committed with violence, assessed the current state and the ways of improving of criminal legal means in combating crimes committed using violence.

Key words: politics in combating crime, criminal law policy, criminal remedies against crime, violence in criminal law, crimes committed with violence.

Підписано до друку 30.08.2012 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 145-12.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.